

Sayı : 7 - 8

1976 - 1977

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1977

«MİLLÎ BİR GÜÇ OLARAK TÜRK KÜLTÜR SOSYOLOJİSİ»
ÜZERİNDE BİR İNCELEME -DENEME*-

Ahmet Cevat Eren

Konumuzun başlığından da anlaşıldığı üzere «Millî bir güç olarak Türk Kültür Sosyolojisi üzerinde bir inceleme» derken, san'at, ilim, din ve netice itibarile bütün Türk Kültür ve medeniyetini çeviren, kapsayan büyük bir problemle karşı karşıya bulunuyoruz. Bilindiği üzere, dün olduğu gibi günümüzde de, feylesoflar, sosyologlar, kültür tarihi yazarları ve mütefekkirler insanlığın saadeti ve gerçeklerin iyi bilinmesi için, kültür meselelerine büyük bir önem vererek görüşlerini, düşündüklerini açıklamaya gayret etmişlerdir. Dünyanın dönüşü, kanın deveranı, ayın, güneşin doğuşu, batışı nasıl ki hareket kanununa tâbi bir gerçek ise, insanlığın durmadan gelişme ve ilerlemesi de öyle bir hareket kanununa bağlıdır. Tarihî devirler bize bu hareket kanununun en canlı örneklerini göstermektedir. İşte kültürün başlangıcı, tarihi oluşturan, inkişaf ettiren, geliştiren, yahut buhranlara sevk eden bu değişmez hareket kanununun bir eseri olarak görünmektedir. Çağımızın düşünürlerinden Erich Rothacker, tarihi geliştiren, oluşturan bu hareketi «Substrat» terimi ile ifade ediyor (yâni maddede değiştirilemeyen bir temel = Substrat). Toplumlar tarih boyunca bir gelişme ve ilerleme kayd ettikçe hayat üslûbu, dünya görüşü, kültür anlayışı da bir tebeddüle, değişikliğe uğrar. Bu sebeple tarihte, çeşitli dünya görüşü hayat tarzını, üslûbunu meydana getiren kültürel devirler doğmuştur. Devirler değiştikçe, kültür anlayışı da değişir, ya bir décadence-inhitat, yahut da progress-inkişaf, ilerleme meydana gelir. W. Dilthey'in tabiriyle «Her büyük kültürle birlikte yeni bir dünya tablosu, yeni bir dünya görüşü ortaya çıkar».

Kültür meselesi bu öneminden dolayı, medeniyet sahasında ilerlemiş ve gelişmiş olan millet ve devletleri ötedenberi meşgul eden ve üzerinde çalışılan zarurî bir dava olarak telâkki edilmiştir. Kültür meselelerinin araştırılmasında ise, tarih başlıca bir kaynak teşkil eder. Bu bakımdan tarih bir statik ilim değil, bir dinamik ilim olarak kabul edilir.

* Prof. Dr. Ahmet Cevat Eren'in, 6 Aralık 1974'de Millî Güvenlik Akademisinde verdiği konferansın metnidir.

Kendi tarihini, eski tabirle o devirlerin ahval ve zamanı «yani zamanın ahvalini - devrini iyi anlayamayanlar» ve iyi bilmeyen, öğretmeyen millet ve devletler büyük zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu zorluklar çok kere içinden çıkılması pek zor, müşkil kültür buhranlarına sebep olmuştur veyahut kültür inhilâllerine yol açmıştır.

«Millî bir güç olarak Türk Kültür Sosyolojisi» nasıl araştırılmalıdır?, sorusu konumuzun esasını teşkil eder. Bu hususa biraz sonra daha geniş ölçüde temas olunacaktır. Yalnız şurasını açıklamak lâzımdır ki, böyle bir konunun araştırılmasına başlarken bir «Dilettentizm» felsefesi (yani her şeye merak, fakat hiçbir neticeye ulaşamamak) içinde kalmaktan kaçınmağa son derece dikkat edilmesi ve mümkün olduğu kadar «Concret» gerçeklere dayanan görüş ve neticeleri ortaya çıkarmağa gayret etmek bir zarurettir. Zira Türk-Kültür Sosyolojisi, çok az işlenmiş bir sahadır. Büyük Türk tarihi ne tahlil, ve ne de, terkip edilmiş bir çağa ulaşamamıştır, henüz başlangıçta bulunuyoruz. Konumuza başlarken bir diğer noktayı daha göz önünde tutmağı faydalı buluyoruz.

Bilindiği üzere, bugün Türkiye Cumhuriyeti, tarihî ve coğrafi mevkiî ve başlamış olduğu inkılâbları ile yeni bir tarihî devrin dönüm noktasında bulunmaktadır. Milletlerin tarihlerinde görüldüğü üzere, büyük inkılâblardan sonra bir dönüm noktası sayılan devirlerde, umumî olarak önemli zorluklar ve kültür buhranları meydana gelir. Bu bakımdan Türkiye'de de symptom alâmet ve işaretleri görünen bazı güçlükler vardır. Fakat, birçok yazarlar, Türkiye'nin bu zorlukları da yenecek güçte bulunduğu kanaatindedir, yeter ki, güçlükleri ilmî açıdan görelim ve öğrenelim.

Meselâ, Türkiye hakkında Avrupa yolunda Türkiye (Die Türki auf dem Wege nach Europa. München 1952, sahife 172/173) başlığı altında bir eser yazmış olan Friedrich von Rummel eserinin sonuç bölümünde özetle şöyle bir neticeye varmış oluyor :

«... Türkiye XX. yüzyılda kendisine düşen vazifeyi başarmağa muvaffak olmuştur ve Türkiye millî bir devlet olarak garp medeniyetini şarkta en iyi bir şekilde kavramıştır. Hatta bu bakımdan Türkiye Avrupa'nın en büyük oğludur (Fills ainée de l'Europe) diyebilirim. Bununla beraber, Türkiye'nin daha çok çözüm bekleyen birçok görevleri vardır ve Türkiye, özellikle kültürel sahada (auf dem Geistigen Gebiete) eskiden kalan yani maziden gelen değerlerle, zaruri olarak kabul edilmiş bulunan yabancı -yani Avrupa'dan gelen kültür ve medeniyet- arasında doğru, haklı bir

muvazene ve ahenk bulmak mecburiyetindedir...» mütalâasını ileri sürüyor ve diyor ki, «Avrupa metodları ile yetişen Türk nesli (yeni ve modern Türk tipi insan) bu güçlükleri de aşmağa muvaffak olacaktır...»

Esasen bu inanç Türk İnkılâbını yapanların da hedefi idi. Nitekim, birçok Türk devlet adamları, özellikle Büyük Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin daha birçok güçlükleri yenecek, aşacak bir güce, kudrete sahip olduğunu belirtmişlerdi. Bu sebeple şurasını tebarüz ettirmek lâzımdır ki, Türk aydınlarının, eğitim sistemimizin millî bir güç olan Türk Kültür-Sosyolojisi'ne önem vermeleri bir mecburiyet, bir zarurettir. Zira, Türk vatanı, Türk toprağı, yüz yıllara dayalı ve Türk milletinin yarattığı bir âbidedir. Bu toprak milletimizin ilham kaynağıdır. Bu vesile ile Atatürk'ün bir sözünü hatırlamak doğru olur. Atatürk diyor ki : «Türk toprağı sen, seni seven Türk milletinin mezarı değilsin, Türk milleti için yaratıcılığını göster». Biz burada Türk toprağının felsefesini buluyoruz ve bu sözlerin Türk-Kültür-Sosyolojisi için ne kadar büyük bir mana taşıdığını anlamağa çalışmalıyız.

Antropolog ve sosyal coğrafya âlimi Ratzel'in dediğı gibi, «nerede ki bir toprak var -Raum- ve onun üzerinde yaşayan bir millet vardır ve orada bir devletin yaşamasına hiçbir mani yoktur». Devlet, kültür sosyolojisinin bir eseridir. Devlet olmayan yerde kültür sosyolojisi de aranmaz.

Yukarda özetle arz olunan bilgilerden anlaşıldığı üzere, kültür sosyolojisi, her devlet için yol gösterici, millî gücü açıklayıcı bir bilim dalı olmasına rağmen, Türkiye'de üzerinde pek az işlenmiş bir konu olarak görülmektedir. Burada konumuzu aydınlığa kavuşturmak için, özet olarak, plânımızı üç büyük başlık altında mütalâa etmeği faydalı bulduk :

- I — Kültür-Sosyolojisi nasıl bir ilimdir, bu bilim dalı hangi felsefeye dayanır?
- II — Kültür-Sosyolojisi açısından, Türk toplumunun, devletinin kültürü mazide nasıl bir manzara arz eder?
- III — Günümüzde Türk Kültür-Sosyolojisi'nin değerleri nelerdir?

Birinci Bölüm :

Kültür-Sosyolojisi'nin tarifi, bu bilim dalının dayandığı felsefe :

Birçok yeni bilim dalları gibi Sosyoloji ve Kültür-Sosyolojisi de Türkiye'ye ancak İkinci Meşrutiyet ve daha doğrusu Türkiye Cumhuriyeti dev-

rinde bir bilim dalı olarak yer almağa ve yavaş yavaş gelişmeğe başlamıştır. Bugün Türkçe'de, Sosyo-Kültür daha doğrusu Kültür-Sosyolojisi terimi ile ifade ettiğimiz bilim dalı, batı dillerinde, genel olarak Kültür-Sosyolojisi terimi ile ifade edilerek adlandırılmıştır. Kültür-Sosyolojisi'nin Türkçe'de henüz kesin bir tarifini göremiyoruz. Bunun başlıca sebebi, sosyolojinin ancak Ziya Gökalp ile Türkiye'de başlamış olmasında aramak lâzımdır. Bir başka diğer sebep de, kültür ile medeniyet, civilisation'un, Fransa ve diğer bazı batı dillerinde, kültür kavramının medeniyet, civilisation ile bir anlamda kullanılmış olmasından ileri geldiği iddia edilecek olursa, hataya düşülmemiş olur.

Ziya Gökalp, fransızca kültür kelimesinin iki ayrı mana ifade ettiğini iyice kavramış, bunlardan birini «Hars» diğerini «Tezhib» terimleri ile ifade etmiştir. Bunlardan «Hars»ı demokratik, «Tezhib»i ise aristokratik olarak tavsif eder ve hars'ı halkın an'anelerinden, teamüllerinden, örfünden, şifâi ve yazılmış edebiyatından, dilinden, musikisinden, dininden, ahlâkından, bedî'î ve iktisadî mahsullerinden ibaret olduğunu kayd eder. Bu suretle, «Hars»ı halkın zengin bir hazinesi sayar ve bundan dolayı da «Hars»a demokratikdir diyor. «Tezhib»i ise, yalnız yüksek bir tahsil görmüş, yüksek bir terbiye ile yetişmiş hakikî münevverlere mahsustur, diyor. Güzel sanatları, edebiyatı, felsefeyi, ilmi, hiç bir taassuba karıştırmaksızın dîni samimi bir aşk ile sevmektir, şeklinde ifade ediyor. Netice itibarıyla, terbiye yolu ile husule gelmiş bir duyuş ve yaşayış tarzıdır diyor, birincisini millî, ikincisini de gayri millî yani beynelmilel olarak ifade ediyor. (Türkçülüğün esasları, eski harflerle, sayfa 88/89).

Türkiye'nin en idealist ve mefkûreci sosyoloğunun bu ifadesinden anlıyoruz ki, kültür meselesi, özellikle sosyolojisi tam manasile açıklığa kavuşturulmamıştır. Halbuki son yapılan araştırmalardan açıkca belli olduğu üzere, Türkçe'ye Fransızca'dan geçen «Cultive» sözü, batı dillerinde daha başka zaviyelerden, görüşlerden incelenmiştir. Kültür-sosyoloji dediğimiz zaman, umumî olarak, bu bilim dalı bugün «din, san'at ve ilmin, yani kültür varlıklarının toplum üzerine, yani sosyal alanda görülen tesirlerini araştırır, keşf eder» suretinde tarif edilmektedir.

Bu tarifi doğruluğunu şuradan anlıyoruz. Kültür bir milletin yaratıcı gücü olduğu halde, civilisation, kültürün sade bir vasıtası olarak kabul edilir. Birinde insan, diğerinde vasıta söz konusudur. Kültür-sosyolojisini daha başka yönden tarif edenler de vardır. Fakat, biz burada kültürü, civilisation'dan ayrı olarak kabul eden nazariyecilerin istikametinden mütalâ'a edeceğiz.

Kültür-sosyolojisi üzerinde ileri sürülen çeşitli mütalâ'a ve görüşlere geçmeden evvel, kültür deyince ne anlaşıldığını açıklamak lâzımdır. «Kültür» sözü câzib, çekici bir mana ifade ettiğinden, hemen birçok batı dillerinde çeşitli surette tarif edilmiştir. Bir Cemil Meriç (Ümrandan Uygarlığa) adlı kitabında iki Amerikalı yazarın «Kültür» ün 160 çeşit tarifini bulmuştur (sahife 87). Kültür, Lâtince «Colare» - işlemek, bakım, ıslâh, örtmek manasına gelen sözünden colore kökünden alınmıştır.

Kültür nazariyatçılarına göre, kâinatda -evrende- mevcut işe yarayan bir varlığın yahut varlıkların bakımı, ıslâhı hususunda yapılan bütün gayretlerin hemen hepsi kültür terimi ile ifade edilmiştir. Toprağın ıslâhı -agricultur-, bitkilerin ıslâhı -pflanzen kultur-, siyaset ilminin bir dalı olarak -Kulturpolitik-, insanın hayatının asilleştirilmesi, bakımı, soysuzlaştırılmadan geliştirilmesi, bir toplum veya toplumların faaliyet, fonksiyon sahalarının olgunlaştırılması, hep birer kültür problemi olarak ifade edilmektedir. Özetle diyebiliriz ki, kültür bir idrak, fehm, kuvve-i müfekkire, akıldır. Batı dillerinde Entendement, Vernunft, Wahrnehmen başlıca insanlara mahsus fitrî, yahut ilâhî yaradılışın bahsettiği bir duygudur. (İslâmda) *mahluk Hakikatı Hâlık'ı idrak* edemez. Fakat semavî dinlerin kitablarında görüldüğü üzere, yer yüzünde Hâlık'ın yarattığı varlıkları insan idrakile kavrar, anlar. Bu suretle insanlar diğer mahlûkattan daha ayrı hassalara mâlikîrler ve yaratılmışlardır.

Nitekim, Avrupa'da ortaçağı karanlığı ile örten iskolâstik zihniyetten kurtulmak için Rönesans'ın başladığı devirlerde, 1480 de Floransalı şair, Pheosoflesen Hazret-i Âdem'in ağzından devrini aydınlatmak için insanlara şu nasihatta bulunuyor :

«Ben seni ne dünyevî, ne semavî yaratmadım,

Sen kendi kendini terbiye ve kemâle, olgunlaştırmağa gayret etmelisin

İstersen insan, istersen hayvan gibi olmakta kendi kendine düşünmen lâzımdır

İstersen soysuzlaşır, istersen Allah'a yükselmeğe çalışırsın»

(Hartung, Weltgeschichte, S. 120, Bd. Renässens).

Bizim büyük mutasavvuf, halk şairimiz Yunus Emre insanın öğrenmesini, dünyasını anlamasını bir şiirinde yine şöyle güzel ifade eder:

«İlim, ilim dimekdir

İlim kendün bilmekdir

Sen kendüni bilmez isen

Bu nice okumaktır» diyor ki, insanın kendini bilmesi, tanınması

için ilim yapar ve böylece yükselir. Bu küçük mısralarla insanları yükselten çok derin bir felsefe ve hayat görüşü anlatılmak istenmiştir.

Bilindiği üzere insan, tabiat ne ise, onu olduğu gibi kabul edip hayatını sürdürmek isteyen bir mahluk, bir yaratık değildir. İdeale, ruha değer veren hassalara sahibdir. Bu ideal ve kıymet mefhumu hassaları, sezgileri sayesinde diğer canlı ve cansız mahlûkatdan faydalanmasını bilen bir güce sahiptir. İşte insanlar hassaları (hayal düşünceleri, havsalası) yani ideali, idraki, akli ve sezgileri ile yaratıcı olur (Creation, Genialgedanke). Bu yaratıcı hassası ile, arzu ettiği, yani tasavvur ve ideali olarak gördüğü yeni bir hayat tarzı, bir dünya görüşü ile vücuda getirdiği âlemde dünyada yaşar. İslâm dininde création, halketme, yaratma yalnız Allah'a mahsustur. Bu sebeple Création terimini dilimizde «mübdî, muhterî, keşif, yeni bir buluş» terimleri ile ifade etmek daha doğrudur.

İşte insan arzu ettiği, tasavvur ettiği böyle yeni bir hayat görüşü yeni bir dünyayı meydana getirmek için de bir takım vasıtalara muhtaçtır. İnsanın ferdi, yahut toplumun hayatında geliştirdiği bu vasıtalar yahut nizamlardır ki, bunlar organizasyon, teknik, ekonomide icap eden şartlardan ibarettir. Bunları bazı müellifler yalnız «civilisation», bazı müellifler de «culture civilisation» olarak birlikte kabul etmişlerdir. Fakat ister ayrı, ister culture-civilisation ile birlikte mütalâ'a edilsin, bütün nazariyecilerin birleştiği bir nokta vardır ki, o da «civilisation» kültürün bir vasıtasıdır.

Nitekim, sivilizasyonun elde edilmesinde, bir toplum için ırk, kabiliyet, örf, âdet, istidat, san'at, tradisyon, tarihî tesirler gibi kültür unsurlarının kabul etmesi mecburiyeti yoktur. Daha açık bir ifade ile sivilizasyon olarak kullanılan her vasıtayı, her ferd her toplum san'at, tradisyon, ruhî istidat duygularına da sahip olmadan elde edebilir, kullanabilir. Ziya Gökalp'in millî ve gayri millî diye kültürü tarifi bu farkdan ileri gelmektedir. Kültürün millî bir karakter taşıması devlet hayatının devamında önemli bir faktördür. Bir toplumda sivilizasyon vasıtalarının, makine, top, tank, uçak vesaire bulunması, o toplumun büyük bir kültüre sahip olduğunu göstermez. Bugün dünya siyasî haritasında Afrika'da, Asya'da, Güney Amerika'da, bunların tarihlerinde kültürün en yüksek vasfı olan «Devlet San'atı», yani devlet mefhumu bulunmuyordu. Birçoğunda kabile teşkilâtı hayatı devam eden milletlerdi. Fakat bu devletlerin, kültürün bir vasıtası olan sivilizasyondan faydalanmalarına hiçbir engel yoktur. Birçoğu toplarla, uçaklarla, fabrikalarla teçhiz edilmişlerdir. Bazılarının güçlü orduları dahi vardır. Bu vasıtalar kendi yaratıcı kültürlerinin eserleri değildir. Zira, medeniyet Fallmerayer'in tarifi ile, bizatihi, kendiliğinden bir feth gücüne sahiptir. Yani feth edicidir. O, me-

deniyet kendisini benimsemeyenleri dahi feth eder. Medeniyetin bu karakteri beynelmilî (evrensel) dir. Taklid edilebilir, fakat kültür taklid yolu ile asla elde edilemez.

Oswald Spengler, (Der Mensch u die Technik, S. 52 vd.) adlı eserinde Avrupa'nın teknik sahada fazla ileri gitmesini, kültür için bir sukut alâmeti saymıştır. İnsan ister istesin, ister istemesin makine insanı kendi istikametinde yürütecektir. İbdâ' edilen mübdi'e karşı çıkmaktadır. Vaktile, Mikrokosmos-mensch (kendi başına bir âlem olan insan) nasıl tabiata karşı mücadele etdi ise, şimdi de kendi başına bir âlem olan Mikrokosmosmaschine insana karşı mücadele etmektedir, yani makine insanı feth etmiştir diyor.

Spengler'i belki pesimist olarak telakki edenler, eleştirenler olmuştur. Fakat onun Birinci Dünya Harbi ve harbden sonra XX. yüzyıl için söyledikleri birer gerçek olmuştur. Nitekim Amerikalı Moreno İkinci Dünya Harbinden sonra Spengler'i tasdik eden nazariyeleri ortaya atmıştır ki, özet de olsa, biraz sonra söz konusu olacaktır. Fakat, burada Spengler'in XX. yüzyıla ait söylediklerini dikkat nazardan kaçırmamak lâzımdır. XX. yüzyıl başında küçük plânetimiz'in yani arzın dünya görüşü şöyledir :

«Şimal katına mensup bir gurup insan, İngiltere, Almanya, Fransa Jankee (şimalî Amerikalılar için kullanılan bir tâbir) durumu, yani dünyayı idare ediyorlar, bunların siyasi gücü servetleri üzerine kurulmuştur. Onların servetleri ise kuvvetli endüstriye dayanmıştır. Daha sonra sözlerine devamlı, neredeki kömür, petrol, su kuvveti vardır, orada Faust insanın (yani manevî kültür ve ilâhî güc, ebedî insan) kalbine karşı bir silâh geliştirilebilir. Kömür, petrol bitince ne olacaktır. Artık siyah insanlar da beyazların yaptıklarını öğrendiler. Dünya için bir çıkış noktası bulmak bir hayalden ibarettir. Bu hususta optimist olmak bir korkaklık mıdır (Optimismus ist Fergheit, S. 60)». Burada Atatürk'ün bir sözüne işaret etmek isterim: «Tehlike varsa gelecektir, tehlike beklemekle önlenemez, tedbir lâzımdır.» Bugün Ortadoğu ve dünya petrol mücadelesine girdi. Bir Arap lideri bugün şöyle diyor : «Batı dünyasındaki gelişmenin bizden alınan ucuz petrol sayesinde sağlandığını unutmamalı» (Cumhuriyet, 20 Kasım 1974, Sahife 8).

İşte Spengler'in sözü bugün artık gerçek olmuştur. XX. yüzyıl başında Spengler'in geri bir ülke olarak gördüğü Rusya, makine gücü sayesinde «Süper» devlet olarak ortaya çıktı. Burada bu konulara temas etmemizin başlıca sebebi, kendi Kültür-sosyolojimizi tahlil ederken, özellikle millî güvenlik açısından meseleyi ortaya atarken bu görüşlerin özel bir değeri vardır. Zira, hiç bir devlet kendini bugün dünyayı tesirleri altında bulunduran felsefenin dışında göremez. Spengler (Der untergang des Abendlandes - Avrupa'nın in-

hitatı) adlı eserinde bu meseleyi açıkca ortaya atmıştır. Hatta tezinde (teorisinde) bugünkü makine süratine, maddenin insana hükmeden gücüne karşı, Avrupa kültürü mukavemet edemeyecek ve Avrupa bir gün demir ve kömür yığını haline gelecek fikrini savunmuştur (Spengler'i III. Reich devlet adamları pesimist olarak görmüşlerdir):

Kültür felsefesinin tarihi bilindiği üzere, İlkçağlara Hindistan, Çin, Pers, Grek, Roma, Orta-Asya'da Türkler (Mete devri), daha sonra İslâm dünyasına, islâmiyetin ortaçağlarda geliştiği devre, netice itibarile Rönesans devrini çevresine alan çok eski tarihle yaşıt bir maziye sahip olmasına rağmen, «Kültür» terimi biraz önce temas edildiği üzere, Fransa'da ancak 1756 dan sonra ortaya atılmıştır. Yani Fransız İnkılâbı'nın hazırlanmasında başlıca âmil olan devr-i intibaha yani uyanma devrine rastlar.

Kültür sözü gibi «Sosyoloji» sözü de yine XVIII. asrın bilginleri tarafından ortaya atıldı. Kültür ile sosyolojinin birbirile ilgili olması, Kültür-sosyolojisi'nin kurulmasında âmil oldu. İskolastik devrin F. Petrocia (1304-1374) -İtalyan şairi, millî görüşe sahip-, Dante, Bokaçio ile yıkılmağa başlaması ile ilimde, devlet hayatında, toplum ile tabiat arasında, ferd ile din arasındaki münasebetlerde aklın hâkim olması yeni bir dünya görüşünü ortaya attı. Özellikle ekzakt (exakt) bilim dallarında yeni keşifler, buluşlar ortaya atan Galiiei (1562-1642), Johan Kepler (1571-1630) ve daha sonra İsaac Newton (1642-1727) ve daha diğer matematik, mekanik, astronomi, tabii bilgilerde, büyük gelişmeler kayd eden âlimler Renée Descart (1596-1640), Gotfried Leibnitz (1646-1716), felsefe ve ilim sahasında yetişen büyük düşünürler toplum ile tabiat arasındaki münasebetlerin araştırılması zaruretini ortaya attılar. Fakat, bu âlimler toplumdaki hareketleri riyazi, matematik bir görüşle izah etmeğe çalıştılar. Bu suretle 17. yüzyılda ilk olarak «Sosyal-Fizik» terimi ortaya atıldı. Bu suretle tarihte Sosyal (Sozio) terimi, yani cemiyet, toplum söz konusu oluyordu. 17. yüzyıl ve 18. yüzyıl Sosyal-Matematik, Sosyal-Fizik sistemlerinin mücadeleleri ile geçti.

Bu sistem toplumun karakteristik vasıflarını, olaylarını bir tarafa bırakıyordu. Fakat daha sonra toplumun Enerjetik-sosyoloji ile izahının kabul olamayacağı, insanların yalnız bir organik maddeden ibaret olamayacağı, manevi kudretlerin, ruh, akıl, idrakin de insan ve toplum hayatında, toplum ve tabiat arasındaki münasebetlerin daha derin bir faktör olduğu kabul edildi (N. Şazi Kösemihal, Sosyoloji Tarihi-İstanbul 1957; Oswal, Energetische Grundlagen der Kultur- , Leipzig 1909).

Hegel (1770-1831), Schelling (1775-1854), H. Chamberlein (1855-

1927), Max Weber, Oswald Spencer (1820-1903) gibi nazariyeciler, toplum hayatında, psikoloji, ruh, akıl ve idrakin (Raison) âmillerini tesbit ettiler. Bilindiği üzere, A. Comte (1798-1857) ile sosyoloji bilim dalı büyük bir açıklığa kavuştu ve sosyolojiye bilimdalı adını veren de bu Fransız bilgini Auguste Comte oldu.

Positivizm teorisini ortaya atan Auguste Comte, din ile toplum arasındaki münasebetleri red etme cihetine gitmesi, geniş tepkilere yol açtı. Kültür tarihinin, san'at, ilim ve kültürün (manevî güçler) toplumda müdafasını yapanlar positivizme karşı cebhe aldılar. Almanya'da W. von Humbold (1767-1853) kültür, dil ve din meselelerini daha başka yönden mütalaa eden eserler yazdı. Prusya devlet adamlarından aynı zamanda Goethe ve Schiller'in yakın dostu olan Humbold mefkûreye, ideale, yani idealist felsefeye bağlı olan dostlarının da tesiri altında idi. Goethe bir sözünde diyordu ki: «Ein macht ohne Geist, heisst Weder macht noch Geist» bir kudret ki, maneviyetsizdir, ne kudret ne de maddedir, yani hiçbir şey yaratamaz. Daha doğru bir Türkçe manevî ve maddî güç, kudret bir arada olmalıdır. Özet olarak ifade ettiğimiz bu birkaç satırdan anlaşıldığı üzere, Kültür-sosyolojisi anlatılırken, maddî ve manevî kudretlerin toplum üzerindeki tesirleri açıklanmalıdır. Zira manevî kudret, maddeye müessir olur. İnsan üstün duygulara, bir ruha, bir akla ve idrake sahip olduğundan, tasavvur ettiği hayata vereceği şekli bu manevî kudretle elde eder. Bu suretle kültür gücü maddî varlığa estetik bir surette biçim ve forum verir. İlim de esas varlıkları tahlil, analiz etmek, sonra bunları terkip etmek kaidesine, temeline dayanır. Bu hususa bir misal olmak üzere Husten Chamberlein'in nazariyesine kısaca göz gezdirelim. Zira bu nazariye ve diğer nazariyecilerin görüşleri ve tesbit ettikleri metodlar bilinmeden bir Türk Kültür-sosyolojisi üzerinde durmak pek zayıf olur.

Husten Chamberlein (XIX. yüzyılın temelleri, II. cilt, Sahife 870) adlı eserinde bütün hayatımızın çeşitli görünümünü (Erscheinung=Fenomen) başlıca üç büyük gurup altında toplar ve gurupları şöyle ayırır :

- 1 — Bilgi (Wissen), bunu da ikiye ayırır :
 - a) Keşif, ihtirah, ibda (Entdeckung)
 - b) Doğrudan doğruya ilim (Wissenschaft=Science)
- 2 — Medeniyet (Civilisation) = Bu da 3 guruba ayrılır :
 - a) İndüstri
 - b) İktisadî ekonomi
 - c) Politika ve Kilise

3 — Kültür, bu da yine 2 kısma ayrılır :

- a) Dünya görüşü, din telâkkisi (Weltanschauung)
- b) San'at.

Bu tasnifi yaptıktan sonra, herhangi bir anlayış yanlışlığına süi tefehhüme ve karşı iddialara mani olmak için bu üç gurup altında ayrı ayrı mütalâalardan hangi neticelere (concret=kesin) varmış olduğunu açıklığa kavuşturmak için bunları tafsilâtı ile anlatır. Biz burada ayrıntılara gitmeden bu guruplarda ileri sürülen mütalâalara özetle temas edelim.

1 — Bilgi nedir, birçok şeyler biliriz. Bunların esasını anlamak ve bir prensibe bağlamak ilimdir. Fakat birşeyin ilim olabilmesi için keşif lâzımdır. Evrenin (kâinat)ın azametini düşününüz bizi çeviren kosmos'da nekadar bil-mediklerimiz vardır. İşte fezada görünenleri keşif etmek, yer altında kalan maddeleri bulmak, bilinmeyen lisanları öğrenmek, okumak... bu gibi herşey bir keşiftir. Bu suretle keşif olmadan ilim olmaz. Yalnız görmekle de birşey elde edilemez. Eğer böyle olsaydı, ilim korkunç bir metedoloji haline gelirdi. Evvelâ keşif edip onu tahlil edeceğiz, ondan sonra tasnif edeceğiz, keşif ettiğimiz maddenin neden ibaret olduğunu anlayacağız ve bir esasa bağlayacağız. H. Chamberlein burada Aristo'nun bir sözünü nakl eder, Aristo : «herşeyden evvel gerçekleri toplamak, ondan sonra düşünerek bunları birbirine bağlamak, ilim de bundan ibarettir» diyordu. Bu özel mütalâalarımızdan şu neticeyi çıkarıyoruz :

- a) Dünyada genel olarak kültür ile civilisation arasında mücadele vardır. Bunun hedefi nasıl son bulacaktır. Bunu kesin olarak söylemek hiçbir fâniye nasip olamaz. Spenglere göre medeniyet makineleşme bu süratle devam ettiği müddetçe, kültürümüzün bir kömür, demir yığını haline gelmesi mümkündür.
- b) Kültür ile civilisation arasındaki fark, ahenksizlik kültür buhranlarına sebep olur. Bu ahenksizlik, bu fark bugün özellikle makineleşme devrine yeni girmiş olan devletlerde daha ziyadedir. Kültür ile civilisation ciddi buhranlar yaratmaktadır. Birçok yerlerde görülen ihtilâl, karışıklıkların sebebi bu ahenksizlikten doğduğu bir gerçektir.

Bu karışıklıklar daha XIX. yüzyıl yarısından sonra başladı. H. Chamberlein ırkçı bir düşünür olmasına rağmen, edebiyatsız, san'atsız, ilimsiz bir kültür olmaz, bunlardan mahrum bir civilisation, insanlık için en büyük tehlikedir. Civilisation, teknik yükseldikçe kültür çökmekte ve hatta bir vahşetin Avrupa'da hâkim olacağına işaret etmektedir. Bu suretle Auguste Com-

te'in positivism nazariyesine karşı çıkanların sayısı arttı. Birçok âlimler ilâhî, ruhî güçlerin varlığının zaruretini kabul ettiler. Bütün dünyadaki gelişen kültürün maziden güç aldığını ileri sürdüler. Max Weber, A. Weber, daha sonra Rothacker, Dilteş, Moreno, Linton ve diğerleri kültür tarihine, din ahlâk, eski Hind, antik devir, hıristiyan ve islâm âlemlerinin yükselişi ve çöküşü sebeplerini araştırdılar. A. Weber (1868-1956) Trajedi ve Tarih, Tarih'e veda, ve son eseri olan Kulturgeschichte als Kultursoziologie (kültür tarihi-kültürsosyolojisi) eserlerinde insanlığın bütün tarihî devirlerdeki kültür safhalarını, dinlerini, ekonomi, siyasî sahadaki rollerini, yani dünya görüşlerini inceledi. Bu son eserinde (Şark ve Garp) yani (Demokrasi-Antidemokrasi) meseleleri üzerinde durmuştur. Materyalist tarih görüşüne karşı idealist tarih görüşünü müdafaa etmiştir. Hatta bu eserinde islâm dininden söz ederken, diyor ki, bugünkü kültür mücadelelerinde islâm dininin daha mukavemetli olduğunu görüyoruz.

İkinci dünya harbinden sonra bu kültür mücadeleleri yanında antropoloji, sosyoloji, psikolojiye yeni katkılarda bulunan bilginler yetişti. Sosyometri adı altında yeni bir ilim ortaya atıldı. Bilindiği üzere, Sosyometri'nin kurucusu İ.L. Moreno'dur. Sosyometri nasıl bir ilimdir. Moreno'nun tarifine göre: Sosyometri halk tarafından halk için hazırlanmış bir halk sosyolojisidir. Şüphesiz ki, bu özet tarif, sosyometri gibi geniş iş, idare, hukuk, felsefe, teknik, kültür, psikoloji, ahlâk gibi birçok bilim dallarına yayılan bir ilmi tarife kâfi değildir. Moreno demokratik bir düşünce ile bu eserini yazmıştır. Kültür ve makinenin hayatta aksiyonu, tesirlerini karşılıklı olarak incelemiş ve özellikle bugün makineleşmiş bir dünyayı korkutan hadiselerin üzerinde durmuştur. Moreno bu görüşlerinde Spengler, Weber, Chamberlein'e göre daha optimist görünmektedir. Moreno diyor ki, insanlar bundan sonra robotların tesiri altında kalmıyacaktır. İnsanlığın makineden korkmaması lâzımdır. Makine insan gücünü kat, kat aştığı bu durumda insan yaratıcı (Création, Spontanité) gücünün kayb edeceği endişesi olmamalıdır. Bugün insanlar bu makinelerin bir nevi ölümsüz olduğuna inanıyorlar, bu doğru değildir. Makineyi veya robotu yaratan insandır. Makinenin verdiği heyecandan kendimizi kurtaralım. Bu korku ve endişeyi bir alışkanlık haline getirmeyelim. Çünkü makine insan şu'urunun derinliğine, yaratma gücüne ulaşamayacaktır. O haldé ne yapmalıyız? İnsanı yaratıcı bir varlık olarak tutmak istiyorsak, ilme, tabiatın insanlara bahşettiği kudretlere (akıl ve idrak) değer vermeliyiz ve değer vermemiz lâzımdır. İnsanlığın yüksek ahlâkî vasıflarına inanmamız icap eder. Bugün insanlarda yaratıcı gücü durduran en büyük düşman, yaratıcı gücü azaltan robot korkusudur. Bugün insanlar zan ediyorlar ki, bir atom bombası dün-

yayı bir anda yok edecektir ve insanlar bunun korkusu içindedir. Şurası bilinmelidir ki, insanlığı bir anda yok edecek böyle bir işe, böyle bir makine ile uğraşmağa kimse cesaret edemeyecektir».

Kendisine oldukça günümüzde büyük bir şöhret yaratmış, sosyometri ilmini kurmuş olan Moreno biraz optimist görünmekte, fakat diğer taraftan her ne olursa olsun insanın yüksek ahlâkı vasıflarını, yaratıcı gücünün korunmasını ve devamını istemektedir. Gerek mekanik, teknik devrinin getirdiği bilgiler ve gerekse yeni ve eski kültür dünyasının neticeleri üzerinde araştırma yapanlar, kültür gücünün teknik yanında devam etmesinin zaruret ve mecburiyetine inanmışlardır. Maneviyatsız bir güc, ne maneviyat ve ne de güctür. Her ikisinin birden mevcut olması insanlık ve netice itibarile devletler için bir temel, değişmez prensiptir. Bu hususta çağdaş düşünürler arasında önemli yeri olan Erich Rothacker, «Tarihte gelişme ve Krizler»unvanlı risalesinde (kültür nedir, hayat uslubu ve dünya görüşü, kültürün özü üzerinde açıklamalar, tarihte krizler, krizler ve kültür tabakaları) başlıkları altında bize aydınlatıcı malumat vermiştir -bu konferanslar Türkçe'ye de tercüme edilmiş ve yayınlanmıştır-.

Rothacker'in burada devlet ve dünya görüşü meselelerine özetle temas faydalı olacaktır. Rothacker «Kültür nedir» başlığı altındaki mütalâasında, herşeyden evvel tarihi gelişme ve hareketlerin kritik devirlerinde (buhran) nasıl meydana geldiklerini ve bu gibi devirlerde (anlarda) bu hareketlerin nasıl bir strüktür (yapıya) bünye vücade getirdikleri sorularının açıklanması için, tarihte hareket eden şey nedir?; (Tarihin değişmeyen temelini yahut maddesini ve esasını «Substrat» terimi ile ifade eder). Ancak bu soruların aydınlığa kavuşturulması ile kültür nedir? sorusunun cevabını daha kolay bulacağına işaret eder.

Şayet bu soruların cevabını vermek lâzım gelirse, diyebiliriz ki, tarihi oluşun, tarihi gelişme ve kemalin dayandığı temel devlettir ,devletlerdir diye ifade eder ve devletleri harekete sevk eden, geçiren «Kudret arzusu» iradesi de tarihi gelişmedir. Çünkü devletlerin kablalarına sığmayarak, yayılma, genişleme istekleri tarihteki hareketleri (Mouvments) doğurur. Şayet XIX. yüzyıl tarihine bir göz gezdirecek olursak bunun doğru olduğunu görürüz.

Rothacker bundan daha önemli bir noktaya temas ederek diyor ki, «Devletlerin iç yapısı, dış baskının eseri olarak kabul edilen görüşler, düşünceler, siyasi tarihin dayandığı ana prensiplerdendir.

Kültür meselesinde bu görüşü ortaya attıktan sonra, Rothacker, gerçi tarihin esas dayandığı unsuru kavimlerde gören düşüncesinde olanlar vardır. Fakat bu görüşler de yine aynı neticeye, yani devlet görüşüne gelmiş olurlar.

Zira kavim demek devlet demek değildir, kavimler ancak siyasi ve hukuki bir formasyon geçirdikten sonra devlet haline gelirler. Çağımızın büyük düşünürlerinden olan Rothacker kavimlerin devlet haline gelmesi felsefesini inceler, ve sonra kendi tezi olan «Substrat»ı (değişmeyi) isbat için (kültür dediğimiz medeniyet dediğimiz şey nedir) der. Bunun neden ibaret olduğunu anlatmak için, belli insan kitlelerinin, belli bir takım sosyal, hukuki, iktisadi formlar içinde yaşadıklarını, bundan başka da, dini ve bir takım âdet ve düşüncelere sahip olduklarını, sonra felsefe, ilim, san'at eserleri yarattıklarını, vücutte getirdiklerini söyleyip geçmek kâfi midir? diyor ve bu yüzeyde (sathıta) görünen şeylerin altında başka hiçbir şey yok mu, kültür görünümlerini, tezahürlerinin asıl kaynağı nedir, diye bir takım sorular meseleler ortaya atmıştır.

Bu soruların cevaplarını Alman filozoflarından Wilhelm Dilthey in eserlerine dayanarak açıklar. Dilthey, eserinde Şark milletlerinin (Hindistan, Asya, Türkler) dini ve hayatını nakl ettikten sonra Grekleri söz eder ve daha sasonra Romalılara gelir. Romalılar bütün güçlerini ve bütün hayatı, bir idare sanatında, bir idare kurallarında toplamış bir kavimdir diyor ve her yerde hayatı idare için yeni kaideler kurmağa matuf yol gösterici bir takım esasları şuurlu bir hale getirmeğe gayret etmişlerdir. Yani hüküm etme düşüncesi onlarda öyle bir prizma haline gelmişti ki, Roma ruhunun en büyük eseri olan eski Roma hukuku, hayatın bütün bağlarını bu prizma (yani hüküm etme görüşü) açısından mütalâa etmiştir. Bu suretle, hukuka dayanan Roma ruhu, irade otoritesi maksada uygun, işe yararlık, dünyayı doğru görmenin ve kavramanın organları (unsurları) haline gelmiştir.

İşte Romalıların bu görüşü birçok kavramlar ortaya atmıştır. Romalılar bu görüş altında politikalarını da izlemişlerdir. «Ben Roma vatandaşım» diye gurur duymuşlardır. Bu gurur da başka kavimleri mağlup edip, onları kendilerine bend etmişlerdir. Fakat, bu gururda daha başka bir mana vardı ki, o da, biz dünyanın kalbiyiz, kavimlerin gözdesiyiz, seçkiniz, insan bizim gibi yaşıyorsa doğru yaşıyor demektir. Yabancılar, barbarlar bizim yaşadığımız tarzda yani gerçek hayatın icap ettiği tarzda yaşamıyorlar», Dilthey'e göre bir kavim için tarihteki gelişme ve serpilmede esas olan şey de budur. Sadece kudret kazanmak, itibar kazanmak değil, belli bir tarzda yaşamaktır. Roma hukukundan ve Romalı'nın hayat görüş ve anlayışından faydalanan Avrupalı insanında da şeref ve haysiyeti hakkında kendi özgü, has bir anlayış vardır. Bu anlayış şahsın hür olması fikrinde en yüksek noktasına erişir. Bu hürriyet demokratik hürriyettir. Burada gerek Rothacker, gerek Dilthey insanın bir makine haline getirilemeyeceğini, insanın hayat tarzını,

yaşayış usulünü bir hürriyet içinde görüp, düşünme felsefesini müdafaa ederler. (Rusya'da insan hür değildir, istediği şeyleri yapamaz, yani insana lâıyk bir hayat tarzı Avrupalı için Roma'dan miras kalmıştır. İnsan hür olduğu sürece de kendi dünya görüşüne uygun olarak hayata şekil ve biçim verir. İşte kültür, yahut medeniyet dediğimiz şey de bu şekillendirme prosesidir. Fakat hür demek, otoritelerin yıkılmasını hedef tutan bir gaye değildir. Başta aile disiplini, askerî disiplin, devlet işlerini hazırlayan okullar, aile ruhunu yaşatan duygu (Pietas) çünkü aile kutsal bir bağlılıktır geleneklere tutkudur. Devlet idare, şehir hayatı, Roma milletinin yüceliği, fazileti, Roma vatan-daşı gibi şeyler insana tabiattan verilmiş şeyler değildir. Bunlar tarihin tecrübelerinden faydalanılarak geliştirilmiş olan şeylerdir. Dil, edebiyat, san'at, aralarında farklar olmasına rağmen hep tarihî gelişmelerdir. İşte bizim kültür dediğimiz şeyler de bunlardır.

Hayat üslubu, insanın realite (gerçek) karşısındaki davranış tarzını gösterir. Bu davranış tarzı hayata hâkim olmanın, yaşama nizamının, yaratıcı güç olmanın bütün şekillerinde kendini gösterir. Böyle bir hayat tarzı, yeni bir dünya görüşü yaratır, kültürel gelişme olur. Birçok gayretlerle elde edilen bu hayat tarzı içimizi, benliğimizi gururla doldurur, insanın şerefli bir varlık olduğu duygusunu yaratır.

Milletlerin tarihinde önemli olan bir mesele de, kültür buhranları, krizlerdir. Tarihte görülen krizler, yalnız sosyal, siyasî hayatta görülen buhranlar değildir. Dil, din gibi kültür değişmelerinde de krizler görülür.

Yeni bir hayat tarzı, yeni bir dünya görüşü eski hayat üzerine müessir olur ve kültür buhranları meydana gelir. Bu buhran ferdler üzerinde müessir olduğu gibi, bütün bir toplum üzerinde de kendini gösterir. Yaşama gücü olan görüş kazanır. Fakat kültür bir toplumda çeşitli tabakalar halinde bulunur. Bu gibi hallerde bazı eski tabakalarda bulunan kültürler, daha geniş bir yaşama gücüne sahip olduğundan yeni hayat tarzını etkiler. Buhranların önlenmesi, eski ve yeni arasında bir ahenk kurmakla mümkün olur. Bu imkân bulunmadığı devirlerde, yeni hayat görüş ve tarzı eski kültürü tamamen ortadan kaldırır ve yeni hayat onun yerine kaim olur... (fazla bilgi için bak: Rothacker; M. Turhan, Kültür değişmeleri).

Netice : Yukarda arz olunan özet malûmattan anlaşılmaktadır ki, kültür sosyolojisi, bir milletin geçirmiş olduğu bütün tarihî devirlerin safhalarını, kültür, sanat, din ve o milletin hayat görüşü ve hayat üslubunu, yaşama tarzını tetkik etmek demektir. Bu araştırmalar, o milletin, devletin kültür entegrasyonu hakkında kesin bilgi verir. Millî güvenlik açısından kültür en-

tegrasyonu, bir devletin en önemli temel gücü sayılır. Bu arz olunan açılardan kendi kültür sosyolojimizi değerlendirmek zarureti vardır.

II. Bölüm

Kültür-Sosyolojisi açısından Türk Devleti'nin, toplumunun geçmişteki, mazideki durumu nasıl bir manzara arz eder :

Bilindiği üzere, dünya tarihinin bütün devirlerini yaşamış, büyük imparatorluklar, hanlıklar ve daha çeşitli adlar altında devletler kurmuş olan Türklerin mazideki kültür ve medeniyetleri bu milletin büyük bir yaşama gücüne sahip olduğunu göstermektedirler. Milletlerin kültürlerinin derecelerini kesin ölçülerle tayin etmek, birtakım kalıplara dökerek değerlendirmek pek zordur. Meselâ, H. Chamberlein, islâm kültür ve medeniyetine bir kıymet mefhumu vermediği uygun bulmazken, A. Weber, O. Spengler daha diğer âlimler islâm kültür ve medeniyetinin değerlerini açıklamaya çalışmışlardır. Demek ki, kültür değerlendirmelerinde ekseriyetle bir relâtif görüş mevcuttur. En doğru görüş, o milletin vasıl olduğu en yüksek kültür ve medeniyet devri, o milletin kültür hayatının değerini tayin eder. Milletlerin kendi medeniyet ve kültür tarihlerini keşf etmeleri de gösterdikleri gayret hep bu açıdan, yani yüksek bir kültür ve medeniyete sahip olduğunu duymak ve bunu değerlendirmekten ileri gelmektedir. Türklerin kültür ve medeniyetini de kendi tarih, görüş ve düşünüşümüz açısından mütalâa etmemiz lâzım gelir. Çünkü, ilerleyen ve gelişen medeniyet ve kültür günün, hal-i hazırın çehresini nekadardır değiştirirse, değiştirsin, mazinin, tarihin çehresini değiştirecek hiçbir güç yoktur. O halde değiştirilmesi mümkün olmayan mazinin gerçek değerlerini meydana çıkarmak en doğru yoldur. Biz burada kendi tarihimizin medeniyet ve kültür değerleri üzerine eğilmeden önce, programımızda gösterilen organizasyon, dezorganizasyon, integrasyon, dezintegrasyon terimleri üzerinde özetle durmağı faydalı buluyoruz.

Çağdaş modern devletlerin incelenmesinde ekonomi, idarî, malî, hukukî, sosyal-politik, sosyo-psikoloji, etnoloji, sosyal-antropoloji gibi herbiri bugün ayrı birer bilim dallarına da yer verilmesi zarureti vardır. Özellikle bu bilim dallarının XX. yüzyıl başlarından itibaren büyük ilerleme kayd etmeleri ve bu bilim dallarının öğrenilmesi için ileri sürülen nazariyeler çeşitli terimlerle ifade edilmişlerdir. Bu sebeple bugün dünyada terminoloji, âdeta büyük bir ilim dalı haline gelmiştir. Meselâ kendi dilimizde muhacir, göçmen, (muhaceret) göç, mülteci, misafir göçmen, daha birkaç terimle ifade edilen, göçmen meseleleri için, batı dillerinde 50 den fazla terim mevcuttur.

Bu suretle yalnız göç meselesi başlı başına bir ihtisas sahası ve bilim dalı haline gelmiştir. Bu sebeptendir ki, Avrupa konseyi, birleşmiş milletlerde yüksek muhaceret komisyonları kurulmuştur. Zira, tesbit edildiğine göre, XX. yüzyılda, 175 milyondan fazla bir insan kitlesi muhacir durumuna düşmüş ve muhaceret durumunun yarattığı sosyal, kültürel, ekonomik ve diğer zorluklar bütün dünya devletlerini ilgilendiren aktif bir siyaset haline gelmiştir. Bugün 2 milyonu aşkın Filistin göçmenlerinin integrasyonu bütün Ön-Asya devletlerini ilgilendiren aktif ve önemli bir mesele halini almıştır.

İntegration terimi nedir, hangi kavramı ifade eder :

İntegrasyon terimi de kültür ve medeniyet terimleri gibi, Yakın-Çağlar tarihinde özellikle II. dünya harbinden sonra çok kullanılmağa başlanmıştır.

İntegration terimi Lâtince İntegre (eksisiği tamamlama, ilâve) kökünden gelmektedir. İntegration demek, dağılan bir bütünüün parçalarını yeniden birleştirmek, toplamak, bir merkeze toplama demektir. Eskiden bu terim Türkçe'de idari sahada «tevhid-i mesai» yani işleri bir araya toplamak... diye ifade edilirdi (İsmail Fenni, Lügatçe-i Felsefe).

İntegration kelimesi İkinci Dünya harbinden sonra, sosyal, siyasî, idarî, hukuki, kültür, iskân ve daha birçok sahalarda kullanılmağa başlandı. Milletler arası teşekküllerde ve birçok devletlerin kanunlarında da yer almıştır.

Meselâ Avrupa İntegrasyonu:

Bilindiği üzere, İkinci Dünya harbinden sonra Marşal Plânı'nın tatbik edilmesi sırasında, Avrupa'daki ekonomik, kültürel, idarî, hukuki ve daha birçok meseleleri bir araya toplamak, böyle Marşal plânında ön görülen siyasi, kültürel konuların tatbikini kolaylaştırmaktı. Yine bunun gibi, Federalismus, çeşitli devletlerin Federe olması, bir federasyon altında çalışması ve bu federasyonda görülecek işleri toplu bir teşkilâta bağlamak, böylece, iş gücünü arttırmak (Funktionalismus), gayelerine matuf bulunuyordu. Bu terimler altında ve diğer yeni terimler üzerinde Türkçe'de bazı önemli yayınlar yapılmıştır (bak, XX. Yüzyıl dünya ekonomisi, Prof. Dr. Yüksel Ülken, İstanbul 1970).

Kültür İntegrasyonu : (İntegration)

Konumuzda bizi ilgilendiren önemli terim «Kültür-İntegrasyonu» dur. Linton nazariyesine göre, bir toplumda bulunan ferdlerin kişisel, şahsi gö-

rüşlerin arz ettiği tutum, (Attitut) kültür-integrasyonu'nun mihrak noktasını, ağırlık noktasını teşkil eder.

Kişisel görüşlerin arz ettiği tutum ne demektir, açık bir ifade ile söylemek lâzım gelirse, diyebiliriz ki, eğer bir toplumda ferdlerin şahsi görüşü, yukarda açıklandığı üzere bir bakımdan dünya, hayat görüşü ve telekkisi, aynı bir kültürün tesirleri altında bulunuyorsa, o toplumda kültürel bir integrasyon gücü vardır. Bu görüş güçlü bir tutum (Attitut) arz eder. Zira, kültür, ferdlerin dıştan gelen tesirlerin altında değildir. Toplumun yarattığı bir tutumdur, millidir. Bu hal o toplumu teşkil eden ferdlerin zihninde dimağında birleşmiş ruhi bir duygudur. Bu duygu, birçok feylesofların kabul ettiği üzere, irsi olarak devam edegelen şuurlu bir varlık bir dünya görüşüdür. Din, âdat, hars, antropologlara göre, Raum, yani yaşanan bölgenin toprağın verdiği ilhamdır.

Kültür dekadanslarında, kültür değişmelerinde bu milli varlık, kendisine karşı koyan, yahut yeni gelen kültürün tazyıkına karşı varlığını korumak için müdafaa eder, mücadelecidir, reaksiyonerdir. Bu mücadelenin tarihte sayısız örnekleri vardır. Meselâ bugün İsviçre'nin Sion bölgesinde yaşayan bazı gurublar, Atilla devrinde buraya kadar gelen eski Türk oymaklarından kalan bekayadır. Aradan geçen yüz yıllara rağmen, Sion bölgesinde bulunan bu gurublar elân eski Türk ananelerin bazı âdetlerini devam ettirmektedir.

Bu reaksiyonlar bir toplumda fazla bulunursa, o toplumda kültür integrasyonunu sağlamakta devletler büyük güçlüklerle karşılaşır. Çok zararlı, yıpratıcı, psiko-sosyal arızalar meydana gelir.

Psikologlara göre, insanlar bir bakımdan fitratan egoist duyguya sahiptirler. Fakat insanlar toplum halinde yaşamak mecburiyetinde olduklarından o toplumda bulunan kültür integrasyonu bu egoizmi, egoizm duygusunu azaltır. Bu duygular devletlerin tarihinde dinin verdiği manevî güç ve telkin, kanunların harsdan güç almaları sayesinde çok kere ortadan kaldırılmış, yahut tamamen izale edilmiş silinmiştir.

Kültür integrasyonunda Türklerin istidat ve kabiliyetleri birçok milletlere nazaran daha üstündür. Bu hususta büyük Türk tarihçisi olan Cevdet Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna ait yaptığı bir tahlil çok dikkate şayandır. İslâm dünyasının Arap, Pers mücadelesinden nasıl dağıldığı ve Selçuk devleti'nin zuhuru ile tekrar islâmiyetin ne suretle kuvvetlendiğini anlatan Cevdet Paşa, Anadolu Selçuk İmparatorluğu'nun dağılması üzerine Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu şöyle izah eder: «İşbu saltanat-ı Selçukîyye (699 H/1298) senesinde sönüp bitmiştir. İşte o zaman Allah'a şükr olsun, hamd olsun ki, bu mukaddemat-ı zulmiyenin netice-i hayriyesi olarak buna kor-

kulu rüyaların tâbir-i dilarası (gönül açıcısı) âfitab-ı Devlet-i Osmaniye maşrik-i şân-ı şevketten zuhur ile aktar-ı islâmiye'yi pür nur etmiştir» diyor. Büyüyük tarihçi devamla, gerçi Osmanlı Devleti bir küçük hükümet şeklinde idi. Lâkin Türklüğe mahsus olan sıfat-ı sabite-i memduha (Türklerin medhe şayan değer vasıfları ile) şecaât ve diyanet-ı arabiyyeyi cem' etmiş bir cemiyet-i cemile olduğundan millet-i islâmiyyeye nokta-i ittihat ve cihet-i vahdet olmak istidat ve kabiliyeti vardı». (Tarih-i Cevdet, Cilt I, S. 29).

Cevdet Paşa, bu sözleri ile Türklerin devlet kurmaktaki ve özellikle kendilerine has vasıfları ile bir kültür integrasyonu vücade getirmek istidatını göstermek istemiştir. Bu sözlerinde şecaatı belki arab'a ve islâm dinine mal etmek isterse de, bu onun özel bir dinî görüşüdür. Gerçekte şecaat Türklerin başlıca millî karakterinin vasıfları arasında yer alır (yürekli olmak, korkulması icap eden anda korkmayan kimse demektir = şecaat). Demin biraz evvel arz olunduğu gibi, Türklerde bu kültür integrasyonu kabiliyeti olmamış olsaydı, bugün Cumhuriyet devri ile üçbin yılı aşan ve devamlı bir devlet olarak dünyada kalmalarına imkân var mıydı. Bu sebeple bugün ilmin aydın metodları altında ezelden ebediyete akan zaman ve bu zaman içinde geçen tarihimizi mütalâa etmeliyiz. Kültür integrasyonu hayat üslûbunda ve dünya görüşünde milletimizin tek vücut gibi bir duyguya sahip olması lâzımdır.

Bir topluma mal edilemeyen, yahut o toplumun malı olmıyan bir kültür ferdlerin zihninde, telâkkisinde daima bir reaksiyonla karşılaşır. Bu gibi sosyal bir bünyeye sahip yapıda daima bir dağılma, parçalanma karakteri arz eder. Bugün toplumlarda görülen, özellikle kültürel sahada, din, mezhep, ırk kavgaları, o toplumun dezentegrasyonuna, yani tekrar cüzlere ayrılmasını gösterir. Siyasî sahada milletin kültürüne uymayan yabancı mefkûre, dünya görüşlerinin toplumlara sızması bir dezentegrasyonun başlıca alâmetleridir. Bir dağılma vahdetin bozulması demektir. Bir vahdetin, birliğin bozulması, bütün bir millet ve devletin organizasyonunu baştan başa tahrip eder. Dağılma devrinde, Osmanlı İmparatorluğunda bu husus için birçok canlı örnekler vardır, yerinde temas edilecektir.

Organizasyon :

Organizasyon, Türkçe'de çok eskidenberi teşkilât terimi ile ifade edilmiştir. Organizasyon nazariyeleri tarih kadar yaşlıdır. Dünyada bir toplum, bir toprakda hayatını sürdürmek çabasında, gayretinde bulunmuş ise orada, belli, muayyen maksatlara, hedeflere, gayelere ulaşmak için bir teşkilât kurulmuştur. Bu bakımdan organizasyon'un menşeleri insanlığın bilinen en es-

ki devirlerine kadar çıkar. Klan, primitif kabilelerde bile bir teşkilât vardır. Bütün dinler, devletler hep bir teşkilât etrafında toplanmışlardır. Biz burada teşkilât tarihi nazariyelerinin açıklanmasını konumuzun dışında bırakarak, yalnız bir teşkilâtın mükemmel olması, yani bir organizasyonu bozan unsurların nelerden ileri geldiğine kısaca temas edeceğiz.

Teşkilâtın başlıca gayesi :

Herhangi bir sahada yapılması zaruri görülen bir işin bir faaliyetin, en verimli, faydalı bir neticeye ulaşması için kurulmuş olan müesseselerden ibarettir. Bu müesseselerin en verimli bir güce ulaşması için, kökleri yine kültüre ve tarihe dayanan, fakat günün şartlarına uygun bir surette, ortaya konulmuş, vaz edilmiş prensiplerden ibarettir. Bu prensipler nelerdir :

1) Kabul edilen, ön görülen bir nazariye (theorie) yahut siyasî amaçlar teşkilâtın, organizasyonun (hem lâfzî, hem ruhî bakımdan) kurulmasında yer almalıdır. Diğer bir ifade ile maksada ulaşmak için düşünülen nazariyenin teşkilâta uygun olarak vaz' edilmesidir.

2) Teşkilât içinde, özellikle birbirine yakın olan işler birleştirilmelidir. Yani bir tevhid-i mesai, işbirliği, integrasyon'a gidilmelidir.

3) Bir teşkilâta görevli bulunan kimseler, gördükleri işin mesuliyetini duymalı, teşkilâtın gayesine hizmet duygusu daima göz önünde tutulmalıdır.

4) Bir organizasyonun nâzımı, âmiri olan kimse teşkilâtın gayelerinin, yerine getirilip getirilmediğini araştırmalı, bunun için de kontrol imkânlarına sahip olması ve kendisinin de teşkilâtın gayelerine uygun yüksek mesuliyet duygusuna sahip bulunması zarureti vardır.

5) Bir organizasyonda, genel olarak yüksek bir moral duygusunun daimi surette ayakta kalması ve bu gücün devamını sağlayacak bir eğitim, sistemi kurulması lâzımdır.

6) Büyük endüstri işlerinde olduğu gibi, küçük ticarî işlerde de malî güc için prensipler vardır.

Memleketimizde organizasyon çalışmaları için, modern devletlerin kanunlarından, nizamnamelerinden faydalanılarak birçok eserler yazılmıştır. Teşkilâtın hangi prensiplere dayandığı bu eserlerde açıklanmıştır. Bunlar arasında (Bakanlıklar arası doktrinler merkezinin yayınladığı, Organizasyon El Kitabı, adlı eser, Ankara 1964; İşletme Fakültesi'nin 1966 da yayınladığı, Organizasyonların beşerî yönü) adlı eserlerde organizasyon meseleleri bir çok yönlerden incelenmiştir. 800 sahifeden ibaret olan bu eserde teşkilâta te-

mel prensiplerin nelerden ibaret olduğu ve organizasyon nazariyeleri üzerinde durulmuştur.

Netice :

Şayet bir organizasyon kendi temel prensiplerine bağlı bir faaliyet içinde bulunuyorsa, o teşkilât, ulaşılması istenen gayeye en yararlı bir teşkilâttir. Bu temel prensiplerin bozulması, o organizasyonda çözülme; dağılmanın işaretleridir ki, gerek devlet teşkilâtında, gerek büyük endüstri ve küçük teşkilâtlarda dezorganizasyon, yani teşkilâtın bozulması sebebi, sebepleri yer almış demektir.

Şimdi dezorganizasyonun en bariz sebepleri, alâmetleri nelerdir, bunlara da özetle göz gezdirelim :

1) Özellikle fikir, düşünce, dünya görüşü ayrılıkları, kültür entegrasyonunun bulunmaması.

2) Teşkilâtın bozulduğu belli olduğu halde, bu bozulmaya devam edilmesine göz yumulması. Bu müsamaha yahut bilgisizlik, alâkasızlıktan doğan bozulma, bir devlet bir teşkilât için en büyük felâketin başlangıcıdır. Çünkü bozulan teşkilâtı kendi yanlış istikametinde bırakmak, zamanın geçmesine sebep olur. Zaman ise hiçbir suretle intikam alınması mümkün olmayan bir gücdür «zaman nakittir» ata sözünün dilimizde yerleşmiş bulunması Türklere çalışmanın mesuliyetin yüksek bir ahlâka dayandığına işaretir.

Tarihte birçok devletler ve imparatorlukların dağılması, çökmesi vaktile bir gaye, özel bir maksat için kurmuş oldukları nazariyelerin tatbik edilmemesinden ileri gelmiştir. Türk tarihinde bunun birçok örnekleri vardır. Özellikle bir toplumda, organizasyon yürütülmesinde mesuliyet duygusunun kalkması gibi unsurlar temel prensipler dezorganizasyonu hazırlar ve teşkilâtı yıkar.

Gerek entegrasyon ve gerek organizasyon biri diğerini tamamlayan bir bütündür. Biri daha ziyade kültürü, diğeri Sivilizasyonun faaliyet sahalarında yer alır. Sivilizasyon kültürün bir vasıtası olduğunu dikkat nazara alacak olursak diyebiliriz ki, kültür sahasında yüksek bir dereceye varmış olmak, sivilizasyonu da beraber yaratır.

Buraya kadar medeniyet, kültür, integrasyon, dezentegrasyon organizasyon, dezorganizasyon problemleri üzerinde özet de olsa durmuş oluyoruz. Şimdi bu prensiplerin millî güvenlik açısından Türk Kültür-sosyolojisindeki uygulanması nasıl olmuştur, şimdi bu kısmın açıklanmasına gelelim :

Not : Sağlığında hazırlamış olduğu ve ancak bu kadarını daktilo ettirebildiği bu yazının geri kalan kısmını, gelecek sayılara hazırlayabileceğimizi belirtiriz.